

PÁLYAVÁLASZTÁSI SZÁNDÉKOK

GEBAUER FERENC

In: *EDUCATIO*, 1998/3

A TAVALYI ÉVBEN A FŐVÁROSI PÁLYAVÁLASZTÁSI TANÁCSADÓ MUNKATÁRSAI – a *Művelődési és Közoktatási Minisztérium* megbízásából – kiterjedt vizsgálatot folytattak általános iskolás hetedik osztályos tanulók, szülei és pedagógusaik között a pálya(iskola-) választás kérdéskörét illetően¹. Tanulmányunkkal az e téren szerzett tapasztalatainkba kívánunk betekintést nyújtani.

Mivel az elmúlt évtized jelentős gazdasági-társadalmi átalakulásokat hozott, a pályaválasztás területén is átrendeződ(het)tek bizonyos hangsúlyok. Vizsgálatunkban arra törekedtünk, hogy – a pályaválasztási tanácsadás során adódó egyéni tapasztalatok mellé – nagyobb léptékű, átfogóbb képet kapjunk arról: vajon a középiskola-választás előtt álló gyerekek, szülei és pedagógusaik – nemcsak a fővárosban, hanem az ország egyéb területein, településtípusain belül – hogyan szembe-sülnek a pályaválasztás kérdéskörével, milyen jövőkép, ismeret- és értékrendszer szerint ítélik meg; illetve, mennyire ismerik az előttük álló lehetőségeket.

Kutatásunk során az ország különféle helyeiről – Budapestről, megyeszékhelyekről és kisvárosokból, valamint falvakból – összesen 2123 személy (1076 hetedik osztályos általános iskolai tanuló; a vizsgálatban résztvevő gyerekek szülei közül 695-en; valamint 352 általános iskola felső tagozatán tanító pedagógus) kérdőíves adatát dolgoztuk fel. Vizsgálati anyagunkat a pályaválasztási tanácsadási munka közben megfogalmazódott kérdéseinkre, hipotéziseinkre alapozva állítottuk össze. Kérdéseinket kérdőíveken adtuk közre, – a tanulók, a szülők és a pedagógusok csoportjának megfelelően –, háromféle változatban. Főbb kérdéseink az alábbiakra irányultak:

A gyerekektől:

- Pálya(iskola)választással kapcsolatos terveik
- Tanulmányi eredmény – Különórák – Továbbtanulásra vonatkozó elképzeléseik, ismereteik – Szülői javaslatok – Lennének-e kollégisták/bejárók – Elegendőnek tartják-e egyetlen szakma megszerzését a későbbiekben
- Ismerik-e, ill. hogyan ítélik meg a középiskola-típusokat és az oda való beke-rülési esélyeiket
- Melyek a pályaválasztásban a legfontosabb szempontjaik
- Mi jut eszükbe a "karrier" fogalomról, és mit jelent ez számukra

A szülőktől:

- Fiatalkori pályaválasztási terveik, ezek sikeressége, esetleges sikertelenségének oka;
- Milyen foglalkozást (iskolát) választanának/nem választanának gyermekük számára

¹ A tanulmány eredeti címe: A pályaválasztási szándék vizsgálata hetedik osztályos tanulók, szülei és tanáraik véleményének tükrében

- Hogyan ítélik meg a középiskola-típusokat és gyermekük bekerülési esélyeit
- Szerintük gyermekük számára melyek a legfontosabb szempontok a pályaválasztásban
- Meddig támogatnák gyermeküket a továbbtanulásban
- Mi jut eszükbe a "karrier" fogalomról, és mit jelenthet ez gyermekük számára

A pedagógusoktól:

- Szerintük melyek a jelenlegi és a tíz évvel ezelőtti preferált szakmák
- A gyerekekkel kapcsolatos elvárásokról alkotott véleményük
- Hogyan ítélik meg a középiskola-típusokat és az oda való bekerülési esélyeket
- Szerintük melyek a gyerekek legfontosabb szempontjai a pályaválasztásban
- Mi jut eszükbe a "karrier" fogalomról, és mit jelenthet ez tanítványaik számára

Elsősorban terjedelmi korlátok miatt, a tetemes mennyiségű adatból összeállított valamennyi táblázatunkat itt nem tüntethetjük fel, és a belőlük adódó következtetéseket sem részletezhetjük módszeresen; a számok azonban – sok helyen külön interpretáció nélkül – önmagukban is „beszélnek”. Adatainkat olyan változókkal kíséreltük meg összefüggésbe hozni, amelyek több szinten (pl. az oktatásszervezésben, oktatáspolitikában) hozhatnak magukkal tanulságokat. Az alábbiakban néhány jelentősnek tartott eredményre hívjuk fel a figyelmet. Olyan tényeket is közlünk, amelyeket – az említett okok miatt – táblázatokkal e helyütt nem tudunk illusztrálni.

A pálya- és iskolaválasztás kérdésköre

A kapott válaszok elemzését a pályaválasztás alapvető kérdésénél: a továbbhaladási irány megjelölésénél kezdjük. Ezen a ponton – egyáltalán nem meglepő módon – nagy egyezéseket találtunk mindhárom csoport (a gyerekek, a szülők és a pedagógusok) esetében: az általános iskolai tanulmányok befejezte után – gyakorlatilag kivétel nélkül – feltétlenül szükségesnek tartják a tanulmányok folytatását. A gyermekeknek feltett konkrétabb kérdésre – „Milyen pályát szeretnél választani?” – kapott válaszok közül a leggyakoribbakat az 1. táblázatba gyűjtöttük. Az itt szereplő foglalkozások nagy része egy gyűjtő kategória a könnyebb kezelhetőség kedvéért ezekbe soroltuk az érintettek konkrét elképzelésre vonatkozó válaszait, remélve, hogy ezzel nem mosunk el lényeges eltéréseket².

Ha a foglalkozások *preferencia-sorrendjének* élmezőnyét nézzük, könnyen megállapíthatjuk, hogy a legkedveltebb szakmák tekintetében igen nagy az egyetértés: a kilenc sorrend (a fiúk, a lányok és az összesített lista településtípusonként) első három helyezettje mindössze kilenc szakmát ölel fel. Ezek között is kiemelkedik a számítástechnika (a fiúknál abszolút elsőként), valamint az olyan diplomás pályák (pl. az ügyvéd, a bankár, az orvos), amelyek magas kereseti lehetőséggel kecsegtetnek.

Nemenként nézve a két csoport markáns különbségeket nem mutat, de azért feltűnnek az inkább "férfias" (a műszaki, építő- és faipari, valamint a közlekedési) és az elnőiesedett (tanítói, egészségügyi) foglalkozási irányok a megfelelő oldalakon.

Érdekes és említésre méltó két igen frekvenciált szakma – a vendéglátás és a kereskedelem – választásának megoszlása a főváros és a vidék között. A táblázatból látható, hogy a kereskedelmi pályák Budapesten megelőzik a vendéglátóipart, a vidéki városokban és a kistélepeleéseken ez

² Például, a „vendéglátóipari” fogalomkörbe soroltuk a pincér, szakács, szállodai portás foglalkozásokat, tudván azt, hogy pszichológiailag ezek élesen különbözhetnek; osztályozzuk csak ezeket az emberekkel való foglalkozás szempontjából... Főbb áramlatok statisztikai úton való kimutatásához azonban elégségesnek láttuk ezt az utat választani.

fordítva van. Elképzelhető, hogy a vendéglátóipari ágazatok vidéken jelenleg fellendülésben vannak, míg a fővárosban már "lefutottak", esetleg már telítődtek. Az is valószínű, hogy a preferált vendéglátóipari tevékenységformák jelentősen eltérnek a két csoport (vidék és főváros) között: Budapesten esetleg nagyobb előképzettséget (pl. nyelvtudás) és nagyobb beruházást igényelnek – emiatt szűkebb kör számára elérhető –; vidéken a vendéglátó tevékenységek folytatása ma még valószínűleg könnyebben megvalósítható, és – a frekvenciált idegenforgalmi helyeket kivéve – inkább a belföldi/helyi forgalomra korlátozódik.

A kereskedelem ezzel szemben Budapesten "kecsgetőbb" látszatot kelt, talán könnyebb az elhelyezkedés, és kevesebb előkészületet (nyelvtanulás, képzettség, beruházás) igényel. Azt, hogy ennek ellenére vidéken mégis a vendéglátóipar mögé szorult a népszerűségi listán, azzal magyarázhatjuk, hogy ugyanott a vendéglátóipari tevékenységek ma igazi "divatszakkák".

Itt fel nem tüntetett adatokat is figyelembe véve úgy tűnik, hogy a *település jellege* valamennyire befolyásolja a kitűzött pályacélt: minél nagyobb lélekszámú a tanuló lakhelye, annál erősebb az igény magasabb iskolai fokozat elérésére. A fővárosban nagyobb a kereslet a diploma iránt, mint a megyeszékhelyeken; a felsőoktatás iránti érdeklődés a falvakban a legkisebb. Az egészségügyi pályák vidéken keresettebbek, a fővárosban nincs érdeklődés irántuk. Ugyanilyen érdekes kontraszt a kézműipar eltérő megítélése a falvak javára. A lányoknál az élelmiszer-, textil- és a vegyipari ágazatok a nem kedvelt pályák közé tartoznak. Főiskolai-egyetemi szinten érdektelenség mutatkozik a természettudományos, a művészeti, az agrár, a műszaki oktatás iránt. A felsőoktatást tekintve, Budapesten igen kevesen jelölték a bölcsészettudományt is.

1. sz. táblázat

A leggyakrabban választott szakmák (foglalkozások) %						
		Fiúk		Lányok		Összesen
Budapest						
1.	számítástechnikai	17,2	kereskedelmi	12,8	számítástechnikai	12,6
2.	jogi	9,4	jogi	10,6	jogi	9,9
3.	vendéglátóipari	6,3	orvosi	10,6	kereskedelmi	7,2
4.	műszaki középfok	6,3	tanító/óvodaped.	8,5	gazdasági	6,3
5.	közlekedés	6,3	gazdasági	8,5	orvosi	6,3
6.	műszaki felsőfokú	4,7	számítástechnikai	6,4	vendéglátóipari	5,4
7.	gazdasági	4,7	tanárképzés	4,3	közlekedés	3,6
8.	orvosi	3,1	vendéglátóipari	4,3	műszaki felsőfokú	3,6
9.	kereskedelmi	3,1	művészeti	4,3	tanító/óvodaped.	3,6
Vidéki városok						
1.	számítástechnikai	14,2	vendéglátóipari	10,6	számítástechnikai	9,1
2.	építőipari	7,8	jogi	9,4	vendéglátóipari	9,1
3.	vendéglátóipari	7,4	kereskedelmi	9,4	jogi	7,8
4.	közlekedési	7,4	egészségügyi	7,9	kereskedelmi	6,5
5.	jogi	6,0	gazdasági	5,7	orvosi	4,9
6.	orvosi	5,7	tanárképzés	5,4	egészségügyi	4,7
7.	műszaki középfok	5,3	számítástechnikai	4,8	gazdasági	4,2
8.	műszaki felsőfokú	5,0	orvosi	4,2	építőipari	3,6
9.	faipari	4,3	közm.-postaforg.	2,7	tanárképzés	3,6

Kistelepülések						
1.	számítástechnikai	12,4	vendéglátóipari	11,8	vendéglátóipari	10,0
2.	műszaki közép-fok	10,7	kereskedelmi	10,6	kereskedelmi	8,2
3.	közlekedési	8,9	egészségügyi	8,7	számítástechnikai	7,3
4.	vendéglátóipari	8,3	kézműipari	7,5	jogi	5,5
5.	építőipari	8,3	jogi	6,8	műszaki közép-fokú	5,5
6.	faipari	7,1	tanárképzés	6,2	közlekedés	4,5
7.	kereskedelmi	5,9	orvosi	6,2	építőipari	4,2
8.	mezőgazdasági	5,9	gazdasági	3,7	kézműipari	4,2
9.	jogi	4,1	idegenforgalmi	3,7	mezőgazd./tanári	3,3

Általános tendenciának tűnik, hogy a kisebb településeken a középfokú végzettséget ítélik legfontosabb célnak, és a nagyvárosokban megcsappant vonzerejű közlekedési, műszereszi, építőipari szakmáknak is itt legnagyobb a népszerűsége. A számítástechnika itteni harmadik helyezése viszont jelzi a korszerű technikai-műszaki ismeretek elérésére irányuló törekvéseket.

A foglalkozások választását a *tanulmányi eredmények* szerinti megoszlásban is szemügyre vesszük (2. táblázat), némi képet kaphatunk arról, hogy ezek az elképzelések mennyire lehetnek reálisak. A tanulmányi átlagokat öt csoportra osztva látható, hogy a felsőfokú végzettséget igénylő pályák még a közepes tanulók törekvései között is felbukkannak – ez elsősorban a fővárosban jellemző. A kvalifikált szakmák tanulmányi eredménnyel való csökkenése azonban arra utalhat, hogy a tanulók többé-kevésbé reálisan ítélik meg továbbtanulási esélyeiket.

2. sz. táblázat

A tanulmányi átlagok gyakorisága és a függvényükben választott leggyakoribb szakmák (foglalkozások)									
1,0 – 1,9		2,0 – 2,7		2,8 – 3,7		3,8 – 4,7		4,8 – 5,0	
Szakma	%	Szakma	%	Szakma	%	Szakma	%	Szakma	%
Budapest									
9,9 %		18,0 %		36,9%		35,1 %		*	
keresk.	27,3	keresk.	10,0	sz.techn.	14,6	jogi	20,5	*	*
vendégl.	18,2	sz.tech.	10,0	jogi	7,3	orvosi	17,9	*	*
sz.techn.	9,1	vendégl.	5,0	vendégl.	7,3	gazd.	12,8	*	*
műsz.k.	9,1	műsz.k.	5,0	keresk.	7,3	sz.techn.	12,8	*	*
közlek.	9,1	gazdasági	5,0	mérnöki	7,3	tanítói	10,2	*	*
Vidéki városok									
11,9 %		13,4 %		29,3 %		42,1 %		3,1 %	
vendégl.	16,4	vendégl.	12,2	vendégl.	15,6	jogi	14,4	jogi	21,1
sz.techn.	12,3	egészs.	11,0	sz.techn.	9,5	sz.techn.	10,1	orvosi	15,8
műsz.k.	9,6	kézműip.	11,0	keresk.	8,9	orvosi	9,7	tanárk.	10,5
keresk.	6,8	műsz.k.	8,5	műsz.k.	7,3	gazd.	7,0	sz.techn.	5,3
építőipari	5,5	közlek.	7,3	közlek.	6,7	ker./tanár	6,2	gazd./id.f	5,3

Kistelepülések									
7,6 %		17,4 %		37,5 %		35,6 %		1,8 % **	
közl.	16,0	vend.	14,0	vend.	15,4	jogi	11,9	tanárk.	33,3
keresk.	12,0	fajpari	14,0	keresk.	12,2	sz.techn.	10,2	jogi	16,6
sz.techn.	12,0	építőip.	12,3	műsz.k.	7,3	orvosi	9,4	sz.techn.	16,6
műsz.k.	8,0	kézm.	8,8	egészs.	6,5	tanárk.	5,9	keresk.	16,6
tanító	8,0	mezőg.	7,0	kézm.	5,7	eü./gazd	5,9	művész	16,6

* Nincs adat; ** Kevés adat

Hogyan látják ezt a kérdést a megkérdezett gyerekek szülei? Arra a kérdésre adott válaszaikat, hogy milyen pályá(ka)t választanának gyermekük számára, a *3/a táblázat* tartalmazza. A feltüntetett foglalkozások rangsorait tekintve nagyfokú egyezéseket találunk a gyermekek adataival. (Ennek értelmezésére később még visszatérünk.)

Mivel a gyermek számára választott pálya és a korábbi elképzelések között mélyebb, pszichológiai összefüggések lehetnek, ezért a szülőknél rákérdeztünk arra is, hogy *milyen elképzeléseik voltak* fiatalabb korukban saját jövőjükkel kapcsolatban (*3/b táblázat*); ezek mennyire teljesültek; ha nem, milyen okot tulajdonítanak a sikertelenségnek. A saját sikertelen és a gyermeknek szánt pályaelképzelések egyezése alapján úgy tapasztaltuk, hogy megghiúsult elképzeléseiket elsősorban az *anyák* szeretnék gyermekeik életében megvalósultatni. Saját kudarcainak okát a szülők egyébként részben családjuk *anyagi helyzetével*, részben a felvételi vizsgán elért sikertelen eredménnyel magyarázták. Legtöbben úgy nyilatkoztak, hogy véleményük a korábban elképzelt pályával kapcsolatban már megváltozott.

Az is látszik, hogy azokat a foglalkozásokat, amelyeket gyermekeiknek javasoltak, szülők szerint nem fenyegeti a *munkanélküliség* veszélye (*3/c táblázat*). Valószínűleg ez utóbbi igen fontos szempont a szülők számára, ami önmagában nem "baj", hiszen természetes beállítódás – és a szülői gondoskodásnak is fontos eleme – a létbiztonságra való törekvés. A problémát – az adatok eddigi áttekintése után – inkább a választott szakmák *szűk körében* látjuk, valamint abban, hogy a preferált foglalkozások szinte kivétel nélkül a *magas jövedelem és az anyagi biztonság* dimenziójában állnak első helyeken; és kevésbé az intellektuális ill. egyéb értékek (mint pl. a valamely tehetségre való alapozottság vagy az egyéni érdeklődés kibontakoztatása) mentén.

A szülők által *legkevésbé vonzó*nak ítélt szakmák sorrendje szerint néhány foglalkozás esetében megoszlanak a vélemények, így pl. az orvosi, a kereskedelmi és a vendéglátóipari pályák a népszerűtlenségi lista elején is megjelennek (*3/d táblázat*). Ehhez nem tudunk megjegyzést fűzni, de érdekes lehetne ezeket a azon szülők foglalkozásával összevetni, akik ezt beírták – csakúgy, mint ahogyan ezt a pedagógusok esetében meg is tettük (ld. alább). Mindenesetre feltételezhetjük, hogy az elutasított szakmák élvonalában megjelenő néhány foglalkozást – amelyeket a preferáltak között is megelünk – éppen a *hasonló foglalkozású* szülők tüntették fel, kifejezve ezzel saját pályájukban való csalódásaikat. Másik magyarázat a népszerű szakmák e helyen való szerepeltetésére az lehet, hogy a szülő a saját gyermekére szabottan ítélve hozta ezt a döntést (hiszen a kérdés így hangzott: "Milyen foglalkozás(oka)t választana szívesen /nem szívesen gyermeke számára?")

3. sz. táblázat

	a) Mit választana gyermekének	b) Mit akart fiatal korában választani	c) A legkevésbé fenyegeti a munkanélküliség veszélye	d) Legkevésbé vonzó
1.	Számítástechnika	Tanárképző főisk.	Jog	Egyéb*
2.	Jog	Tanító/óvodaped.	Egyéb (szolgáltatás)	Egészségügy
3.	Vendéglátás	Eü. (középfokú)	Orvos	Műszaki középszint
4.	Felsőfokú gazd. végz.	Kereskedelem	Gazdasági felsőokt.	Kereskedelem
5.	Tanárképző főiskola	Orvos	Számítástechnikai	Tanárképző
6.	Orvos	Műsz.főisk./egyet.	Kereskedelmi	Vendéglátás
7.	Középf. műsz. végz.	Ruhaip. (varrónő)	Közgazd. középf.	Orvos
8.	Idegenforgalom	Közlekedés	Vendéglátás	Ruhaipar
9.	Közlekedés	Középf. műsz. végz.	Egészségügy	Mezőgazdaság

* Az „egyéb” kategória olyan foglalkozásokat jelöl, amelyek viszonylag ritkák, nehezen kategorizálhatók és alacsony presztízssűek – pl. fodrász, vadór, rakodómunkás stb.

Bár a táblázatokban nincs rá utalás, meg kell említenünk, hogy a szülők *iskolai végzettsége* általánosságban igen meghatározó a gyermekük iskolatípusának kiválasztásában: legalább azt az iskolai végzettséget célozzák meg gyermekük számára, mint amellyikkel ők maguk rendelkeznek. Ugyanakkor a család egyéb szociológiai jellemzői (családi állapot, gyermekek ill. együtt élő családtagok száma) a pályaorientációt lényegesen nem befolyásolja. Szintén iskolai végzettségtől függetlenül a szülők – érthető módon, és helyesen – az elégséges és gyenge közepes eredményű gyermekeket is valamilyen továbbtanulásra biztatják

Míg a továbbtanulás mindhárom csoportban egyaránt cél; településtípusonként – a szülők iskolázottsága és a gyerekek tanulmányi eredménye függvényében – eltérés mutatkozik a megcélzott *végzettség* tekintetében (4/a táblázat). Legtovább (akár a tudományos fokozat eléréséig) a kisvárosi szülők támogatnák gyermekeiket (4/b táblázat).

4. sz. táblázat

	szakiskola	szakmunkás	érettségi	techn. oklevél	tanfolyam	főiskolai diploma	egyet. diploma	doktorátus	tud.fokozat
a) Ameddig a szülő szeretné, hogy gyermeke eljusson (%)									
B.pest	2,4	7,4	18,5	8,6	1,2	23,4	19,7	7,4	3,7
V.város	1,4	7,8	19,8	7,1	1,9	26,9	25,7	5,4	1,9
Kist.	3,1	15,5	16,1	11,9	4,1	26,9	12,9	3,6	3,1
b) Ameddig a szülő anyagilag támogatná, hogy gyermeke eljusson (%)									
B.pest	2,7	5,5	16,4	4,1	4,1	21,9	30,1	5,5	9,5
V.város	1,0	7,5	16,9	5,0	0,7	24,9	34,9	5,2	6,2
Kist.	3,2	15,0	13,4	10,7	5,9	24,7	17,2	4,8	5,3

A 4. táblázatban a végzettségi fokokat növekvő sorrendben helyeztük egymás mellé. A számadatokat tekintve láthatjuk, hogy a szakiskolától kezdve egy bizonyos – településtípusoktól függő – szintig növekszik, utána ismét csökken. Kivételt ez alól kétféle végzettség: az érettségi után szerzhető technikus végzettség és a felsőfokú tanfolyami képzés jelent: itt visszaesnek a gyakorisági értékek. Ez jelentheti azt, hogy e két képzési forma nem rendelkezik olyan presztízzsel, mint pl. a

szakmunkás végzettség (hiszen vidéken utóbbi ezeknél támogatottabbnak tűnik); valószínűbb azonban, hogy ezek a többi lehetőségnél ismeretlenebbek.

A szülők vágyait nézve látható, hogy a felsőoktatásban való végzettség a legáltalánosabb kívánalom, a vidéki városokban ez leginkább egyetemi végzettséget jelent, míg egyebütt megelégszenek a főiskolai diplomával.

Az anyagi támogatottságot nézve a kistelepülések valamennyivel szegényebbnek tűnnek a városiaknál, bár a gyermekek esetleges vágyait összesítő 4/b táblázatból látható, hogy a szülők szinte valamennyi képzési formára hajlandóak áldozni: még akkor is, ha ő alacsonyabb iskolai végzettséggel is megelégedett volna.

Az anyagi támogatás más, konkrétabb formáját vizsgálva az is érdekelt bennünket, hogy a szülők – a továbbtanulási cél érdekében – járattják-e gyermekeiket valamilyen különóra (5. táblázat). E nyilvánvalóan anyagi helyzettől is függő kérdésre adott válaszokat néhány szociológiai változó szerint csoportosítva kisebb eltéréseket találtunk: az együtt élő szülők – nem meglepő módon – inkább (könnyebben) támogatják gyermekeik különóráját, mint a gyermekeiket egyedül nevelők; a szakköri ill. zenei foglalkozásokra többségében a 2–3 gyermekes családokból járnak; a jó tanulmányi eredmény és a különóra járás erősen összefügg – növelve a jobb középiskolákba való bejutás esélyét. A sport gyakorlatilag általánosságban a legnépszerűbb külön foglalkozásnak bizonyult valamennyi településtípusban. Némi borúlátásra adhat okot, hogy a gyenge tanulók csekély mértékben vesznek részt különórákon, még az egyébként ingyenes iskolai korrepetálásokon is.

5. sz. táblázat

Járatja-e gyermekét különóra (%)						
	Igen					Nem
	sport	zene	korr.	szak- kör	egyéb	
Budapest	13,5	2,7	6,7	2,7	31,1	41,9
Vidéki városok	6,7	3,8	2,6	2,1	33,6	50,1
Kistelepülések	4,4	7,1	2,7	7,7	18,1	59,3

A jelen létbizonytalanság egyik megnyilvánulásaként értelmezhetjük, hogy a szülők nagy része (különösen az érettségizettek és az annál magasabb végzettségűek) fontosnak tartják egynél több szakma megszerzését (6. táblázat). Ez a korábban egyáltalán nem divatos felfogás áttevődött a gyermekekre is: gyakorlatilag ugyanolyan arányban keveslik az egyetlen végzettséget.

6. sz. táblázat

Elegendőnek tartja-e egyetlen szakképesítés megszerzését (%)				
	Szülő		Gyerek	
	Igen	Nem	Igen	Nem
Budapest	24,6	75,3	25,7	74,2
Vidéki városok	23,3	76,6	23,7	76,3
Kistelepülések	27,6	72,3	24,1	75,7

Az eddigieket is belefoglalva, tapasztalatainkat úgy összegezzük, hogy a *továbbtanulás irányának* megjelölése – a gyermekeknél és a szülőknél egyaránt – hasonlóságot mutat mind a „férfi-női”, mind az egzisztenciálisan biztos-bizonytalan foglalkozások megítélésében. Úgy tűnik, a gyermekekben is tartja magát az a szülőktől származó állásfoglalás, hogy a fiúk szakmát is szerezzenek az érettségi bizonyítvány mellé. Ezért a fiúk a szakközépiskolai továbbtanulásban elkötelezettebbek. A lányok esetében az utóbbi évtized leginkább a fővárosiak esetében hozott változást:

az akkoriban népszerű középfokú egészségügyi képzés helyett ma a szolgáltatóipar (vendéglátóipar, kereskedelem) területét keresik inkább.

Mind a szülők (7/b táblázat), mind a gyerekek (7/a táblázat) általában inkább a bejárást/ingázást választanák, mint a kollégiumi elhelyezkedést. Értelemszerűen, a kistelepülések lakói mutatják a legnagyobb hajlandóságot a bejárásra, éppen ezért kissé meglepő, hogy a főváros – ahol a legnagyobb az iskolaválasztási kínálat – nem sokkal marad el e téren a vidékiek mögött.

A lányok – érdekes módon, valamennyi településtípusban – jobban hajlanak a kollégiumi elhelyezkedésre, mint a fiúk. Amennyiben konzervatívizmus valamilyen megnyilvánulásának tekinthetjük a bejárás elutasítását (a kollégium nem nagyobb preferenciája mellett), a vidéki városban élő lányok az egyetlen csoport, ahol inkább nem-mel választottak a bejárásra. A pontos diagnózishoz nyilvánvalóan differenciáltabban kellene kezelnünk a vidéki városokat is, hiszen egy megyeszékhely általában nagyobb iskolaválasztékkal rendelkezik, mint egy kisváros. A bejárással kapcsolatos véleményeket tekintve a városi szülők és gyermekek inkább a budapestiekhez hasonlítanak; míg a kollégiumot illetően a községi lakosokhoz közelítenek.

7. sz. táblázat

a) Menne-e kollégiumba / bejárónak (%)								
	Kollégiumba				Bejárónak			
	Fiú		Lány		Fiú		Lány	
	Igen	Nem	Igen	Nem	Igen	Nem	Igen	Nem
Budapest	25,0	74,9	36,2	63,7	56,2	43,7	55,3	44,7
Vidéki városok	40,3	59,6	50,7	49,2	56,2	43,8	47,2	52,7
Kistelepülések	38,4	61,5	51,2	48,7	73,2	26,7	75,3	24,5
b) Engedné-e gyermekét kollégiumba / bejárónak (%)								
	Kollégiumba		Bejárónak					
	Igen	Nem	Igen	Nem				
Budapest	63,1	36,8	49,3	50,7				
Vidéki városok	79,3	20,7	56,8	43,2				
Kistelepülések	81,8	18,2	95,1	4,9				
Összesen	75,8	24,2	57,5	42,5				

A pályák ismertsége és a középiskolák megítélése

A pályaválasztási tanácsadás mindennapi gyakorlatának szomorú tapasztalata, hogy a gyermekek ismeretei – akár tantárgyakban, akár a mindennapi élethez szükséges alapkészségekben mérve – nagyon felszíneseek, hézagosak. Emiatt mindenképpen képet akartunk kapni arról, hogy a gyermekek *honnan ismeri a választott pályát*. Az ismeretek reális tartalmát így nem tárhattuk fel, de azok forrásaira következtethettünk (8. táblázat):

8. sz. táblázat

A pályaválasztás „információs háttere” (%)							
	szülői vél.	pályán levő ismerős	barátok választása	média (tv, újság)	tanári vél.	kiadvány, rendezv.	környezetben látta
Budapest	46,3	10,5	3,2	8,4	6,4	7,3	13,7
Vidéki város	43,7	11,8	4,2	8,1	0,9	8,5	23,6
Kistelepülés	49,2	12,6	5,4	4,7	0,6	6,6	22,7
Ranghely	1.	3.	6.	5.	7.	4.	2.

Az adatok közül figyelemre méltó, hogy a *pedagógusok szerepe* a pályák megismertetésében – még akkor is, ha a hetedik osztályban a pályaválasztás kérdése még nem kerül előtérbe – milyen csekély; a fővároson kívül ezt elképesztőnek is nevezhetjük.

A média szintén nem számottevő mértékben szolgál a pályák iránti ismeretek forrásaként, a kistelepüléseken szinte alig.

Itt is látszik, hogy a gyermekek és szüleik pályaelképzelései között nincsenek számottevő eltérések (hiszen a pálya megismertetésében a szülőké a vezető szerep); a szülők – természetesen – nagy befolyással bírnak a továbbtanulás irányának meghatározásában. A pályaválasztási tanácsadásban szerzett gyakorlati tapasztalatunk alapján azonban *azt mondhatjuk, hogy a gyermekek nem ismerik az elérhető pályák világát, az erről szóló ismereteik felszínesek, iskolaválasztásukban többnyire a formai elemek töltenek be meghatározó szerepet.*

Külön kérdéscsoportot alkotott mindhárom kérdőív-típusban az a terület, amely a *középiskolák ismertségéről, vonzerejéről* és az oda való *bekerülési esélyről* tájékozódott (9–10. táblázat). Ennek feltérképezésére a szociálpszichológiában használatos egyik ún. attitűdvizsgálati módszert használtuk. Az attitűd fogalma a pszichológiában azokra a beállítódásokra – hiedelmek, előítéletek, érzelmek, ismeretek – vonatkozik, amelyek a döntéseinkben, cselekedeteinkben meghatározó szerepet töltenek be. Kérdőívünkön iskolatípusokat kellett megítélni – 1-től 5-ig osztályozni – ismertség, vonzerő és bekerülési esély szempontjából. Az adott osztályzat az adott attitűd erősségét volt hivatott jelölni, úgy, hogy valamennyi számjegyhez egy megfogalmazott véleményt társítottunk. Eszerint átlagosnak akkor tekinthetünk egy véleményt („attitűdöt), ha az a 3-as értéktől nem nagyon tért el.

A *középiskolák* általában vett megítélésében („vonzerő) a pedagógusok adták a magasabb értékeket, legalacsonyabbakat pedig a gyerekek. A középiskolákkal szembeni attitűdöt tekintve azt tapasztaltuk, hogy a középiskolák összességében inkább a negatív irányba tartó attitűdöket kapnak (a teljes népesség átlaga csupán 2,4220!). Legnegatívabb megítélést a gyermekek adták (2,0989), azután a szülők következnek (2,2809) majd a pedagógusok (bár még ők sem érik el az átlagot: 2,8921). A számértékekből látszik, hogy az iskolák megítélésében a szülők és a gyerekek véleménye áll egymáshoz közelebb.

A *bekerülés esélyeiről* is az utóbbi két csoport vallja a pesszimistább nézeteket (gyerekek: 2,6571; szülők: 2,7247), a pedagógusok e téren derülátóbbak voltak (3,5162) – érthetően, hiszen jelentős perspektíva-különbség húzódik meg utóbbiak és a két előző csoport között: a pedagógusok évfolyamról-évfolyamra tapasztalattal rendelkeznek a bekerülésekről, jobban átlátják a demográfiai változásokat, mint a szülők és a gyerekek, akik csupán saját helyzetükből kitekintve láthatják a körülményeket.

Az egyes középiskola-típusokat a három csoport hasonlóan értékelte. A 9. táblázatból jól látható, hogy a vonzó iskolák nagyjából megfeleltethetők a vonzó foglalkozásoknak / pályáknak. Ugyanakkor a három vizsgált csoport sorrendjében kevés eltérés tapasztalható – különösen az első hat helyet tekintve, ahol mindössze hét (!) iskolatípust találunk. Míg a szülők és a gyermekek egyetértet-

tek az elutasításban, a preferált iskolákban azonban némi különbség mutatkozott. Ez arra utalhat, hogy a gyermekek az iskolákkal kapcsolatos attitűdöket úgy vették át szüleiktől; azonban ez – érthetően – csak a preferenciára vonatkozott.

A listából kitűnik, hogy a szakközépiskolák és a gimnáziumok igen előnyösnek tartott; a szakmunkásképzők pedig általában kevésbé preferált iskolatípusok.

A legkevésbé ismert iskolatípusok közé a felzárkóztató orientációs képzés (9–10. osztály), a speciális szakiskola, az alapítványi v. magángimnáziumok és a betanított szakképesítést nyújtó szakiskola tartozik.

9. sz. táblázat

A leginkább vonzónak tartott középiskolák			
	Gyermek	Szülő	Pedagógus
1.	szám.techn. szakk.	szám.techn. szakk.	szám.techn. szakk.
2.	gimnázium	gimnázium	idegenforgalmi szakk.
3.	kereskedelmi szakk.	idegenforgalmi szakk.	gimnázium
4.	vendéglátóip. szakk.	kereskedelmi szakk.	vendéglátóip. szakk.
5.	idegenforgalmi szakk.	kéttannyelvű gimn.	kereskedelmi szakk.
6.	kéttannyelvű gimn.	közh. – postaforg. szakk.	kéttannyelvű gimn.
7.	vendégl. szakm.	vendéglátóip. szakk.	vendégl. szakm.
8.	keresked. szakm.	művészeti szakk.	egészségügyi szakk.
9.	közh. – postaforg. szakk.	vendégl. szakm.	keresked. szakm.
10.	egészségügyi szakk.	keresked. szakm.	művészeti szakk.

A nagyfokú egyetértés érdekes módon oszlik meg a bekerülési esélyek megítélésében. Leginkább reálisnak a pedagógusok rangsorát tekinthetjük. Az általuk megadott első öt iskolatípus közül a szülők és a gyermekek rangsorának hasonló részében egy sem szerepel! Utóbbiak láthatóan – a pszichológia tapasztalatában egyáltalán nem meglepő módon – vágyaikat is kifejezték a megjelölésben. A preferált szakmákból nem, csak az iskolázottság szintjéből engedtek: ezzel magyarázható, hogy a szakközépiskolák mellett a rangsor elején megjelennek a szakmunkásképzők is – jellemző módon, olykor-olykor csupán követve a szakközépiskolát...

10. sz. táblázat

Ahová a legkönnyebb bekerülni			
	Gyermek	Szülő	Pedagógus
1.	vendéglátóipari szakm.	gimnázium	háziasszonyképző szakisk.
2.	kereskedelmi szakk.	kereskedelmi szakk.	felzárkóztató orient. képz.
3.	kereskedelmi szakm.	kereskedelmi szakm.	betanított szakképzés
4.	vendéglátóipari szakk.	vendéglátóipari szakm.	mezőgazdasági szakm.
5.	élelmiszeripari szakm.	vendéglátóipari szakk.	textilipari szakm.
6.	gimnázium	élelmiszeripari szakm.	élelmiszeripari szakm.
7.	élelmiszeripari szakk.	számítástechnikai szakk.	építőipari szakm.
8.	mezőgazdasági szakm.	élelmiszeripari szakk.	egészségügyi szakiskola
9.	számítástechnikai szakk.	betanított szakképzés	faipari szakm.
10.	közlekedési szakm.	közg.–postaforg.szakk.	közlekedési szakm.

A pedagógusoktól érdeklődtünk az után is, hogy hogyan látják a továbbtanulási *esélyek* változását, milyeneknek találják a gyermekek felé érkező *elvárásokat*, milyen szakmát *ajánlanának / nem ajánlanának* tanítványaiknak; a középiskolai felvételi *vizsgákon* ill. az *iskolaválasztásban* szerintük milyen *szempontok* érvényesülnek. Válaszaikat – a település szerinti bontás mellett – a nem és a pályán eltöltött idő mentén is külön elemeztük (11. táblázat). A vizsgálatban részt vevő pedagógusok többsége (63,35 %-a) szerint a középiskolákba való bejutás esélyei javultak (11/a táblázat). A férfiak látják sötétebben a helyzetet, legoptimistábbak a vidéken élő pedagógusok. A pályán kevesebbet (0–5 évet) eltöltött pedagógusok optimistábban ítélték a bekerülési esélyeket, mint a régebb óta tanító kollégáik.

A gyermekekkel szembeni elvárásokat – mind a szülők, mind a pedagógusok részéről (11/b–c táblázat) – a legfiatalabb pedagógusok tartják legkevésbé túlzottnak, és ők a leginkább optimisták a bekerülési esélyeket illetően. Érdekes, hogy a női pedagógusok szigorúbban ítélik meg a szülőket, mint a férfiak, viszont kissé elnézőbbek és optimistábbak az iskolákkal szemben.

11. sz. táblázat

	Buda- pest	Vidéki városok	Kistele- pülések	Pályán töltött idő (év)			Nem	
				0 – 5	6 – 20	21 –	Férfi	Nő
a) A középiskolákba való bekerülési esélyek változása – a pedagógusok szerint (%)								
Romlott	12,2	22,0	10,0	13,6	20,4	15,9	25,3	15,7
Javult	71,4	56,9	76,2	72,7	57,4	68,2	55,7	65,6
U.olyan	12,2	19,7	12,5	13,6	20,4	13,6	19,0	16,5
b) A szülők elvárásai gyermekeikkel szemben – a pedagógusok szerint (%)								
Túlzott	48,9	66,8	58,7	56,8	62,5	65,1	58,2	64,1
Ala- csony	24,5	13,4	11,2	15,9	14,2	14,4	17,7	13,5
Reális	20,4	17,5	26,2	25,0	20,4	17,4	22,8	19,0
c) A középiskolák elvárásai tanulóikkal szemben – a pedagógusok szerint (%)								
Túlzott	28,5	40,4	22,5	18,8	44,3	27,3	35,4	34,4
Ala- csony	10,2	9,4	28,7	22,7	8,5	18,2	12,7	14,3
Reális	55,1	47,1	41,2	56,8	43,2	49,2	51,9	45,8

A középiskolákba való felvételnél a pedagógusok által tulajdonított *szempontok* rangsorát a 12. táblázat mutatja. Érdekes, hogy a városi pedagógusok inkább a felvételnél nyújtott teljesítményt tartják a legfontosabb tényezőnek, a kistelepüléseken tanító pedagógusok szerint az iskolából hozott pontok a döntőek. Még a gyengébb (2,7 átlag alatti) tanulók számára a pedagógusok mintegy háromnegyede (kivéve a 6–20 éve pályán lévöket) javasolná a továbbtanulást; a fővárosban ez ennél is nagyobb arányban van így.

A fiatalok, a nők és az osztályfőnökök inkább buzdítanák diákjaikat, mint a régebb óta tanító, a férfi ill. jelenleg nem osztályfőnök pedagógusok.

12. sz. táblázat

A tanulók felvételénél érvényesülő szempontok – A pedagógusok szerint (%)							
		Ált. iskolai tanulmányi eredmény	A felvételnél nyújtott teljesít- mény	A szemé- lyes össz- benyomás	A család anyagi helyzete	Kapcso- latok	Egyéb
Budapest		45,8	62,5	14,6	6,2	25,0	2,1
Vidéki városok		43,9	63,7	12,1	11,7	24,7	3,6
Kistelepülések		51,8	42,0	17,3	13,6	28,4	3,7
Pá- lyán töltött évek	0 – 5	47,7	50,0	18,2	9,1	22,7	9,1
	6 – 20	44,9	60,2	14,8	10,8	25,6	4,5
	21 –	47,7	59,1	9,8	12,1	25,8	3,0
Férfi		49,4	58,2	11,4	11,4	29,1	6,3
Nő		45,8	58,6	13,9	10,1	24,2	4,0
Ranghely		2.	1.	4.	5.	3.	6.

A pálya(iskola)választásban betöltött legfontosabb szempontok rangsorát a 13. táblázat mutatja. A férfi pedagógusok rangsora némiképp eltér női kollégáikétól: előbbiek az elérhető jövedelem nagyságát a 2. helyre teszik (az egyéni érdeklődés után), utóbbiak számára a biztos munkalehetőség a második. A vidéki városokban és kistelepüléseken élő pedagógusok fontosabbnak tartják a szülők

véleményét, mint a fővárosiak – ez nem meglepő, hiszen a tradíciók itt általában nagyobb szerepet kapnak.

13. sz. táblázat

A pályaválasztás legfontosabb szempontjai – a pedagógusok szerint			
	Budapest	Vidéki városok	Kistelepülések
1.	egyéni érdeklődés	egyéni érdeklődés	egyéni érdeklődés
2.	biztos munkalehetőség	biztos munkalehetőség	biztos munkalehetőség
3.	képességeknek v.megfelelés	szülők véleménye	szülők véleménye
4.	jövedelem nagysága	jövedelem nagysága	jövedelem nagysága
5.	szülők véleménye	képességeknek v.megfelelés	képességeknek v.megfelelés
6.	továbbtanulási lehetőség	továbbtanulási lehetőség	továbbtanulási lehetőség
7.	változatos munka	könnyű bekerülni az iskolába	könnyű bekerülni az iskolába
8.	könnyű bekerülni az iskolába	barátok véleménye	változatos munka lehetősége

A pedagógusok szerint az utóbbi évtizedben átértékelődött a szakmák preferenciája (14. táblázat). (A közép- ill. felsőfokú pályák szerinti bontást mi végeztük, nem kértünk tőlük külön listákat.) Feltűnő, hogy a pedagógus pályát *ennyire nem ajánlanák diákjaiknak. Érdemes elgondolkodni, hogy mi lehet a mögött, hogy ilyen nagyméretű nivellálódást éreznek saját pályájuk területén, és hogy ennek mi lehet a következménye mind az oktatás-nevelés, mind a munkaerő-piac területén.*

Érdekes, hogy a tíz évvel ezelőtt népszerűnek tartott foglalkozások között a mezőgazdasági-agrár (családi, értéktermelő) területek milyen előkelő helyet foglaltak el.

14. sz. táblázat

	A 10 évvel ezelőtt legnépszerűbb pályák – a pedagógusok szerint		Amit a pedagógusok semmiképpen nem javasolnának tanítványaiknak	
	Középfokú	Felsőfokú	Középfokú	Felsőfokú
1.	egészségügyi	pedagógus	kereskedelmi	orvosi
2.	mezőgazdasági	katonai	közlekedési	jogi
3.	kereskedelmi	műszaki	idegenforgalmi	pedagógus
4.	textilipari	agrár	középf. műszaki	műszaki mérnöki
5.	vegyipari	tanítói/óvodaped.	építőipari	gazdasági
6.	közlekedési	orvosi	egészségügyi	tanítói/óvodaped.
7.	műszaki	művészeti	textilipari	bölcsész
8.	építőipari	jogi	élelmiszeripari	katonai
9.	közp.–postaforg.	bölcsész	közp.–postaforg.	természettudományi
10.	katonai	természettudományi	mezőgazdasági	egyéb

Azt is megkérdeztük, hogy a szülők mennyire tekintik partnernek a pedagógust a pályaválasztás szempontjából. Leginkább a kistelepüléseken élő szülők tartották támogatónak a pedagógust (15.

táblázat), elképzelhető, hogy ez egy – a kistelepüléseken még inkább meglevő – sztereotip vélemény, mely a kistelepülések anyagi helyzetének rosszabb állapotát tükrözi.

15. sz. táblázat

A szülők véleménye a pedagógus hozzáállásáról (%)			
	Támogató	Visszafogó	Közömbös
Budapest	81,2	2,9	15,9
Vidéki városok	82,8	3,3	16,3
Kistelepülések	85,8	2,9	11,1

A „karrier” fogalma a gyermekek, szülei és a pedagógusok számára

Bár nincs okunk feltételezni, hogy a gyerekek jövőképiüket azonosítják a „karrier” fogalmával, mégis kíváncsiak voltunk, hogy ez a szó – amely a köznyelvben a pálya képzetvilágába tartozik – a gyermekeknél milyen más szavakat (16. táblázat), a felnőtteknél pedig – emellett – milyen gondolatokat hív elő (a szülőktől és a pedagógusoktól azt kérdeztük: mit jelenthet a „karrier” kifejezés a gyermek(e) számára; ill. miben tér el (ha igen) az iskolai és az életpálya-karrier).

A gyerekek 21,5 százaléka erre a kérdésre nem válaszolt, vagy azt írta, hogy nem fontos számára. Ez teljesen normálisnak tekinthető ebben a korban (lehet, hogy az ellenkezője nem az).

16. sz. táblázat

A „karrier” szó leggyakoribb korrelátumai						
	Gyermek		Szülő		Pedagógus	
	Fogalom	%	Fogalom	%	Fogalom	%
1.	Pénz	58,0	Biztos megélhetés	42,4	Pénz	56,0
2.	Siker	47,0	Siker	32,8	Biztos megélhetés	38,3
3.	Hírnév	31,0	Pénz	21,9	Bizt. munkalehetőség	18,8
4.	Biztos megélhetés	13,6	Jó munka	18,5	Siker	13,4
5.	Jó munka	12,0	Nem fontos neki	16,3	Elismertség	8,7
6.	Elismertség	12,0	Elismertség	14,6	Szabadidő, kevés munka	8,1
7.	Bizt. munkalehetőség	6,9	Nem tudja a gyerek	10,8	Hírnév	6,7
8.	Előmenetel	6,6	Előmenetel	10,0	Vezető pozíció	6,7
9.	Boldogság	6,3	Önmegvalósítás	8,9	Előmenetel	6,4
10.	Életcél	4,6	Hírnév	7,6	Még nem fontos neki	6,4

A gyermekek 71, a szülők 34, a pedagógusok 28 fogalmat említettek a karrier szinonimájaként. Ezek közül azon fogalmak gyakorisága, amelyek szoros kapcsolatban vannak a pénzzel, az anyagi javakkal, 79,5 %. Ez az arány is konvergál azokkal az adatokkal, amelyek a társadalomban egyre inkább fellelhető egyoldalúságot húzzák alá. A szülők és a pedagógusok – akarva-akaratlanul – ki is fejezték a kérdőívnek azon részében, amelyben saját szavaikkal válaszolhattak a fent leírt kérdésre. A válaszok igen gyakran tartalmaztak bizonytalanságra, szorongásra (!) utaló megjegyzéseket.

Záró megjegyzések

Bár adatainkat itt nem elemeztük aprólékos pontossággal, nagy vonalakban való áttekintés után is elmondható, hogy a kapott válaszok – mindhárom csoportban, jellemző módon – tükrözik a jelenlegi gazdasági-egzisztenciális állapot bizonytalanságát.

Ez megragadható a választott (preferált) szakmák–iskolák világa egysíkúságában: nem tükrözi a társadalom sokszínűségét, hanem a biztos megélhetés, a pénz, a alapján választanak. Ez azt mutatja, hogy *az anyagiak kimagasodnak a többi emberi érték közül, ami tendenciájában szellemi-szociális nivellálódáshoz vezet.*

A gyerekek pályaválasztásra irányuló válaszait tekintve nem tapasztaltunk jelentős eltérés a saját és szülei elképzelései között. Valószínűsíthető, hogy ebben az életkorban a mentális és a hivatásfejlődés még nem esik egybe, bár kapcsolatuk feltétlenül szoros, mivel utóbbit a középiskola-választás jelentősen befolyásolja. Ez a kapcsolat azonban még nem stabil: nagyrészt a szülők javaslatait tükrözi. A gyerekek nem ismerik az elérhető pályák világát; *ismereteik felszínesek, többnyire a formai elemek a meghatározók benne.*

A hivatás fogalma – mint az önmegvalósítás szerves része – leértékelődött, és az előbbi irányba mutat torzulást. Ez látszik a pedagógusok saját pályaeértelmezéseiben is.

Bizonyos, a társadalomban megjelenő attitűd- és értékbeli tendenciák közép- és hosszútávon jelentős kihatással lehetnek a munkaerőpiac kereslet–kínálat arányaira is.

A *vidéki kisvárosi* közeg stabilabb, konzervatívabb, a hagyományos értelemben családcentrikusabb, mint a budapesti.

A pedagógusok a preferált középiskolákba való bejutást – racionálisan – nehezen elérhetőnek, a szülők és a gyerekek pedig – vágyvezérelten – könnyebben elérhetőnek tartják. Ez utóbbi irreális választásokhoz vezethet.

A középiskolai képzési szintek megítélését tekintve, első helyen a gimnázium áll, majd a szakközépiskola, a szakmunkásképző és a szakiskola következik. A bekerülési esély megítélése a gyerekek részéről fordított sorrendű. A fentiek következtében fennáll annak a lehetősége, hogy a szak-középiskola (legtöbb „szolgáltatása” miatt) irreálisan preferálttá válik.

Az iskolai oktató-nevelő munka hatékonysága azon múlik, hogy *mennyire sikerül intellektuálisan aktivizálni* a tanulókat. Úgy tűnik, a gyerekek nagy része passzív „elszenvedője” az iskolai hatásoknak,

A média szerepe a pályaválasztásban igen alacsony.

A pályaeorientáció alapjait illetően észrevehető egy *polarizációs tendencia*, amely a lakosság különböző rétegeinek egymástól való elszakadását vetíti előre. Ez egyrészt a szülők iskolázottsága, másrészt az anyagi helyzettől függő, fizetett különórák mentén látszik megvalósulni.

Az iskola oktató-nevelőmunkájának hatékonysága nagyban függ attól, hogy milyen mértékben sikerül intellektuálisan aktivizálni a tanulókat. Úgy tűnik, az általános iskolák nagy része csekély mértékben képes eleget tenni e feladatnak: a gyermekek közül sokan nem vonódnak be az iskolai munkába, inkább passzívan „elszenvedik” az iskolai hatásokat. E mentális sajátosságok a pályaválasztás alapjául is szolgáló identifikációs lépések késését és félre irányulását is eredményezik.

Figyelemre méltó, hogy – településtípustól függetlenül – a gyenge tanulók nagyon csekély mértékben vesznek részt különórákon (a korrekciós órákat is ideértve).

Az elhelyezkedési gondok megjelenése kétféle stratégiát állított a pályaválasztók és szülei elé: vagy nagyon magasan kvalifikált iskolát (és majdan szakmát), vagy pedig több szakmai képesítést választanak.

Az eredmények településtípusok szerinti bontásban való elemzése mindenképpen utal néhány fő szociológiai mutatóban való eltérésre.

Ez nemcsak abban nyilvánul meg, hogy a mai helyzetben nem tartják elegendőnek egyetlen szakma megszerzését, hanem abban, hogy a gazdasági-jóléti szempontok uralkodóan szerepelnek a

pálya- és jövőképet alakító motívumok között, elnyomván egyéb szempontokat, mint pl. az egyéni érdeklődés, a képességek, egyéb adottságok figyelembe vétele. Különösen erősen látszik ez a megcélzott szakmák, foglalkozási ágak területének szűk, és a társadalom pszichológiai sokszínűségét egyáltalán nem tükröző, szűk voltában. E szakmákhoz ma a jól jövedelmezés – jól élés sztereotip képe társul. A pályaválasztás sikeressége sok tényezőtől függ. Inadekvát jellege – már motívumaiban is! – az egyén szintjén torzulásokat, a munkaerőpiac szintjén pedig kereslet-kínálati egyensúly-eltolódásokat eredményez.

Ma társadalmunkban nem adottak azok a lehetőségek, amelyek a piaci körülmények közé beemlék az emberi tényezőt – ez látszik eredményeinkből is.

Természetesen, adataink nem feltétlenül tükrözik a teljes valóságot, módszerünkben – és az attitűd természetéből – következik, hogy a kérdőívben szereplő válaszok és a tényleges állapot között nem tehetünk egyenlőségjelet. Azonban, ha csupán vágnak tekintenénk a kapott feleleteket, akkor is figyelemre és többszintű elemzésre méltóak. Az adatok értelmezése természetesen több síkon lehetséges, a pszichológiai mellett legalább egy: az oktatáspolitikai nézőpont adódik. A különféle szinten – családpolitika, iskolai oktatás-nevelés stb. – levonható következmények továbbgondolása a szakemberek feladata. Számukra közöltük eredményeinket.